

Maciej
Chowaniok

Nietrafiony rytm

Wybrane problemy
twórczości prozatorskiej
Michała Choromańskiego

Poszukując nowej prawdy o Choromańskim, Maciej Chowaniok musiał uciekać przed kanonicznym (strukturalistycznym) odczytaniem [...], jeżeli chciał powiedzieć więcej niż to, co wiemy. Udało mu się to nadzwyczaj dobrze. [...]

Autor nie czyta struktury powieści, czyta zdania. Zatrzymuje się nad nimi, wybiera z nich fragmenty. Uporczywie stara się odkryć niepowtarzalność pisarskiego idiolektu: twierdzi, że w *Białych braciach* tok narracji podporządkowany jest rytmowi i że jest on wielopiętrowy. Jakże błyskotliwe są tu jego analizy rytmu muzycznego, jak zostały przebojowo pokazane! Kiedy Maciej Chowaniok stwierdza pod koniec rozdziału, że „Żywioł rytmu, w który wpada główny bohater, pozwala i czytelnikowi »usłyszeć« [...] »uderzenie sił wszechświata«, to – mając w pamięci jego precyzyjny rozkład akcentów, nut, całej echolalii poetyckiej debiutu Choromańskiego – dziwimy się, dlaczego nikt wcześniej tego nie rozpoznał. [...]

Studium Macieja Chowanioka napisane zostało z pasją, jest erudycyjne, dobrze osadzone w materii tekstów. Odwołując się zasadniczo do myśli strukturalistycznej, jest udaną próbą – innego od dotychczasowych odczytań – ujęcia niektórych aspektów dzieła Choromańskiego.

Z recenzji wydawniczej
prof. zw. dr. hab. Mariana Kisiela

Nietrafiony rytm

Wybrane problemy
twórczości prozatorskiej
Michała Choromańskiego

PRACE
NAUKOWE

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 2772

Maciej
Chowaniok

Nietrafiony rytm

Wybrane problemy
twórczości prozatorskiej
Michała Choromańskiego

redakcja naukowa
Barbara Gutkowska

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2010

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzenci
Marian Kisiel
Andrzej Zawada

Publikacja książki sfinansowana ze środków
Dziekana Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego
oraz Szkoły Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Żywioł rytmu: o debiutanckiej powieści Michała Choromańskiego	15
Rozdział II	
Znawcy o nieznanym: wokół zagranicznych lektur <i>Zazdrości i medycyny</i>	73
Rozdział III	
Modernizm — poetyckość — narrator: neologizmy w powieści <i>Różowe krowy i szare scandalie</i>	95
Rozdział IV	
<i>Memuary</i> : pomiędzy biografią a autobiografią	165
Podsumowanie	189
Bibliografia	197
Indeks osobowy	203
Summary	207
Zusammenfassung	211
Postscriptum (<i>Barbara Gutkowska</i>)	217
Wykaz publikacji Macieja Chowanioka (oprac. <i>Barbara Gutkowska</i>)	225

Uday Chandra

Wstęp

Praca niniejsza podejmuje kwestię twórczości Michała Choromańskiego ze ściśle określonej perspektywy. *Nietrafiony rytm*¹ w tytule rozprawy otwiera kilka pól problemowych, do których chciałbym się odnieść. Pierwsze z nich dotyczy miejsca tego pisarza na mapie zjawisk kultury i literatury XX wieku. Zarysowana perspektywa odnosić się będzie do kategorii historycznych, nie zaś aksjologicznych. Pierwszym więc zamierzeniem badawczym jest odniesienie do jednego z głównych pytań literaturoznawstwa, dotyczącego mianowicie wartości historycznoliterackiej omawianych dzieł (i całej twórczości Choromańskiego). Nie sposób pominąć w tej procedurze refleksji Seweryny Wysłouch, która — dokonawszy serii syntetyzujących ustaleń — wyznaczyła w pewnym sensie warunki odpowiedzi na to pytanie. Ogólnie pojętą naukę cechuje bowiem zarówno systematyczność dociekań, jak i akumulowanie się wyników poprzednich badań. Dlatego, przyjmując ustalenia poznańskiej badaczki, staram się jednak dostrzec swoiste *novum* w twórczości Choromańskiego, obszary niezbadane, pozostawione do tej pory poza przestrzenią literaturoznawczej eksploracji, a mogące posłużyć lepszemu rozpoznaniu całej twórczości.

Pojęcie rytmu jest w tym przypadku szczególnie pomocne w analizie systematyczności (bądź jej braku) publikowania poszczególnych tekstów Choromańskiego. Ukazywały się one w następują-

---

¹ Por. M. Choromański: *Biali bracia. Powieść*. Poznań 1990, s. 24.

cym porządku: w 1931 roku został opublikowany debiutancki tom *Biali bracia*, dwa lata później² — *Zazdrość i medycyna* (staje się best-sellerem, czego dowodem są dwa wydania powieści w 1933 roku), w 1934 roku ukazały się *Opowiadania dwuznaczne*, włączone częściowo do zbioru *Kobieta i mężczyzna* (w 1959 roku) oraz powieści *Skandal w Wesolych Bagniskach* (drukowany w „Gazecie Polskiej” w 1934 roku) i *Szpital Czerwonego Krzyża* (publikowany w „Czasie” w 1937 roku, wydany w formie książkowej w 1959). W roku 1935 wystawiona została sztuka autorstwa Choromańskiego, zatytułowana *Człowiek czynu*. Przed wybuchem wojny w formie książkowej ukazały się więc tylko dwie powieści: *Biali bracia* oraz *Zazdrość i medycyna*. Lata 1931–1933 uznać można za najpłodniejsze dla pisarza, gdyż nastąpił w nich „wielki wybuch talentu, który zadecydował o jego randze na literackim parnasia”³. Przed wojną nie udało się Choromańskiemu opublikować nic więcej; podobnie — w czasie II wojny światowej, jak i lat emigracji (pominąwszy *Szkołę marmuru* — dramat wydany w Montrealu). Jest to okres milczenia autora.

Data powrotu do kraju wyznacza również początek powrotu na rynek literacki. Po wojnie Choromański publikuje następujące powieści: w 1958 ukazują się *Prolegomena do wszelkich nauk hermeneutycznych*, w 1959 wspomniany już *Szpital Czerwonego Krzyża*. Po pięcioletniej przerwie udaje się autorowi wydać dziewięć obszernych powieści, a dziesiąta opublikowana została pośmiertnie. *Dygresje na temat kaloszy* wydano w 1966, *Schodami w górę, schodami w dół* w 1967, *W rzecz wstąpić* w 1968, *Makumbę, czyli drzewo gadające* w 1968, *Słowacki wysp tropikalnych* w 1969, *Kotły Beethovenowskie* oraz *Różowe krowy i szare scandalie* rok później, *Głownictwo, mogilitwę i praktykarze* w 1971, natomiast pośmiertnie — w 1974 roku — *Miłosny atlas anatomiczny*. W 1964 roku ukazuje się zbiór opowiadań *Warianty*, w 1976 — *Polowanie na Freuda*. Choromański wydaje również zbiór dramatów pod tytułem *Cztery sztuki bez znaczenia* (1959). Jego wspomnienia opublikowano pośmiertnie jako

² Pierwsze wydanie książki było antydatowane i zostało omówione w „Roczniku Literackim” 1932, s. 12 i 62–64.

³ S. Wysołuch: *Proza Michała Choromańskiego*. Wrocław—Warszawa—Kra-ków—Gdańsk 1977, s. 10.

Memuary w 1976 roku. Ostatni okres życia pisarza nie tylko okazuje się bardziej owocny niż dokonania międzywojenne, ale i odznacza się podjęciem zupełnie odmiennej techniki pisarskiej, oryginalnym zdefiniowaniem formy literatury i sztuki. Bardzo ciekawe wydaje się usytuowanie opisanych wydań na osi czasu — głośny debiut i druga powieść, która okazała się bestsellerem w Dwudziestoleciu, następująca po okresie sławy długa przerwa (warunkowana tylko w części przez historię) oraz okres bardzo intensywnej pracy pisarskiej u schyłku życia pisarza urodzonego 22 kwietnia 1904 roku w Elizawetgradzie na Ukrainie (obecnie to Kirowograd), zmarłego 24 maja 1972 roku w Warszawie. Jest więc jego twórczość — z perspektywy temporalnej — niesystematyczna, wybucha bardzo wcześnie i rozkwita ponownie pod koniec życia. Czym była warunkowana? Sytuacją życiową i zdrowotną pisarza. Od młodych lat chorował na gruźlicę, którą starał się leczyć. Nie wrócił do Polski z podróży w 1937 roku do Argentyny i Afryki Zachodniej, ostatecznie osiedlił się w Kanadzie — dwudziestoletni okres pobytu poza krajem też z pewnością nie pozwolił na oddanie się wyłącznie pisarstwu. Po powrocie do Polski w kręgu emigracji — jak się wydaje — został zapomniany, pozostał na marginesie życia literackiego. Dlatego też — jak wskazuje Hanna Kirchner — jego książki rzadko zauważa krytyka, a mimo wielkiej poczytności zjawisko twórczości Choromańskiego pozostaje niedostatecznie rozpoznane. To jeden z powodów podjęcia tego właśnie tematu w niniejszej pracy.

Drugim z pól otwartych przez tytułowy termin „nietrafionego rytmu” jest odniesienie badanej twórczości do osiągnięć artystycznych rówieśników pisarza. Rola więc swoistego rytmu historii, rytmu biografii prowadzi do kategorii pokolenia, ale też do debiutów z połowy dwudziestolecia międzywojennego. W swoich analizach zebranych w tej pracy odnoszę się więc do myśli Wilhelma Diltheya i zaproponowanej przez niego perspektywy: „[...] jako tę samą generację określamy tych wszystkich, którzy w pewnym sensie obok siebie dorosli, to znaczy, którzy wspólnie posiadali dzieciństwo, wspólny wiek młodzieńczy i u których na ten sam czas przypada doba męskiej dojrzałości. Sprawia to, że takie osoby powiązane

są głębszą wspólnością. Ci, co w latach młodości tych samych doznali wpływów kierowniczych, składają się razem na pokolenie. Tak pojęta generacja tworzy ciasniejszy krąg jednostek, które na skutek zależności od tych samych wielkich zdarzeń i przemian, jakie miały miejsce w okresie ich pobudliwości, mimo różnorodności czynników, które się później dołączyły, związane są w pewną jednolitą całość⁴. Warto zaznaczyć, iż Choromański wyprzedza swoim debiutem Witolda Gombrowicza (*Pamiętnik z okresu dojrzewania* ukazuje się w 1933 roku) oraz Tadeusza Brezę (*Adam Grywałd* — w 1936). Kazimierz Wyka żartobliwie określa zjawisko ostatniej generacji literackiej Polski międzywojennej, którą „trochę złośliwie można by nazwać pokoleniem dopuszczonych (i niedopuszczonych) kandydatów do istniejącej wówczas nagrody młodych Polskiej Akademii Literatury. Otrzymywali ją pisarze niżej trzydziestego roku życia. Mówiąc datami — rocznik 1910 i jego okolice”⁵. Nie sposób pominąć kontekstu debiutu Choromańskiego — przygotowuje go w czasie gruntownej przemiany prozy polskiej. Powstaje właśnie wtedy proza reportażowa i psychologiczna. Autor *Zazdrości i medycyny* znakomicie więc wpisał się w to zjawisko, proponując odmienną, oryginalną formę powieściową.

Krytyka sytuowała jednak omawianą twórczość tylko w kręgu międzywojennego psychologizmu i ówczesnej powieści środowiskowej. Dopiero później dostrzeżono jej wieloznaczność, upatrywano związków z tradycją modernistyczną, z nurtem współczesnej prozy groteskowej (podobieństwa do gestu Gombrowicza w *Trans-Atlantyku*) czy konwencjami literatury popularnej, „poddawanymi przez pisarza parodystycznej trawestacji”⁶. W tym kontekście trudno nie wskazać na aktualność sądu Janusza Sławińskiego, iż historia literatury to nauka „działająca z pełną świadomością, że stosowane przez nią narzędzia analizy, interpretacji i wartościowania

---

⁴ W. Dilthey: *Gesammelte Schriften*. Bd. 5. Leipzig 1924, s. 38, cyt. za: K. Wyka: *Pokolenia literackie*. Kraków 1989, s. 25.

⁵ K. Wyka: *Tragiczność, drwina i realizm*. W: Idem: *Pogranicze powieści*. Kraków 2003, s. 7.

⁶ *Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*. Red. A. Hutnikiewicz, A. Lam. T. 1. Warszawa 2000, s. 90.

dział są zakorzenione w historycznie i środowiskowo zdeterminowanych technikach czytania⁷⁷. Odczytywanie twórczości Choro- mańskiego dokonywane było często bez takiej właśnie ramy świadomościowej i – tym samym – wskazania metodologicznego. Jest to sytuacja paradoksalna, twórczość autora *Białych braci* należy bowiem do zjawisk, które w XX wieku bardzo wyraźnie ujmowały prawdę jako nieznaną się w sferze oczywistości. Zarówno Choro- mański, jak i Gombrowicz są świadomi, że nie jest ona tożsama z ustalonym porządkiem, że jest przecież warunkowana języ- kiem (pismem, konwencją) używanym przez pisarza. Że jest wresz- cie wytworem kultury, w jakiej twórca żyje. Tematyka dotycząca antynomii pomiędzy potrzebą wyrazu artystycznego a warunka- mi ograniczającymi twórcę będzie pojawiała się na kartach powie- ści Choro mańskiego bardzo często.

Stanović będzie przedmiot moich analiz, choć punkt wyjścia będzie dość nietypowy. Interesuje mnie bowiem szczególnie to, co zapomniane – dlatego też podnoszę w ogóle kwestię twórczości prozatorskiej autora *Zazdrości i medycyny*, uhonorowanego Nagrodą Literacką Młodych Polskiej Akademii Literatury. Tym bardziej, że w ramach tej zapomnianej twórczości wydzielić można interesu- jące teksty niejako zignorowane przez badaczy (*Biali bracia*). Pocią- gające jest dla mnie i to, co dopiero odkrywane (*Zagraniczna recep- cja literatury polskiej*), co wydawałoby się poboczne i marginalne (*Memuary*) czy też nie dość skrupulatnie opisane (język *Różowych krów i szarych scandali*). Przeoczone szczegóły, pominięte w dyskur- sie literaturoznawczym fragmenty – z pewnością nie są przed- miotem codziennego zainteresowania większości historyków lite- ratury. Mam świadomość i tego, że lektura moja nie prowadzi do wniosków generalizujących, nie jest bowiem monografią czy synte- zą. Jednym z założeń tej pracy jest skoncentrowanie się na wybra- nych tekstach – z bogatego przecież – uniwersum powieściowego autora *Zazdrości i medycyny*. Powieści interesować mnie będą szcze- gólnie, ponieważ stanowią najważniejszy element twórczości; w nich

---

⁷⁷ J. Sławiński: *Historio literatury – badaj się sama*. W: Idem: *Teksty i teksty*. Kraków 2000, s. 72.

najpełniej realizowany jest model techniki pisarskiej właściwy tylko Choromańskiemu. W celu uchwycenia przemian tego modelu analizuję szczególnie wnikliwie debiutancki i jeden z ostatnich tekstów — przedzielone pięćdziesięcioma latami głębokich przemian polskiego krajobrazu kulturowego, ale i różnicami artystycznych i życiowych doświadczeń autora.

Wynika ten sposób prowadzenia analizy z głębokiego przeświadczenia, iż lepiej jest dokonać szeregu mikroanaliz, skupić się na drobinach tekstowych — niż dokonywać opisu z generalizującej perspektywy. To właśnie analityczne nacechowanie wydaje mi się bliższe, bardziej możliwe do zrealizowania w toku pierwszej poważnej pracy naukowej. Ufam, że wnioski wysuwane tutaj pozwolą na dalsze dociekania nad interesującym mnie dorobkiem prozatorskim. Co więcej, może, choć w minimalnym stopniu, posłużą przyszłym badaczom, ale i czytelnikom tekstów Choromańskiego.

Jestem przekonany, iż — w imię naukowej rzetelności — nie można przemilczeć istnienia „podmiotu piszącego” ową rozprawę. Ma on bowiem nie tylko własną biografię, która w oczywisty sposób determinuje perspektywę badawczą, stosowanie wybranych metod, przywiązanie do pewnych teorii czy paradygmatów, ale i specyficznie nakierowane zainteresowania — dotyczące również omawianej prozy. Chciałbym również zaznaczyć, iż — pomimo stosowania współczesnych metod lektury i rozbioru tekstu literackiego (takich jak tekstologia czy poststrukturalizm) — staram się nie odchodzić od klasycznych metod opisu literaturoznawczego. Odwołuję się więc do klasyków polskiej myśli strukturalistycznej, ale i do koncepcji Rolanda Barthes’a oraz Henry’ego Meschonnic’a.

W analizach *Białych braci* podejmuję kwestię rytmu, muzycznych odniesień w tekście, ale i staram się wykazać kształtowanie się relacji (interakcji) pomiędzy bohaterami, strukturę fabuły, precyzję narracji. Wnioski dotyczą również odniesienia debiutanckiego tekstu do poetyki powieści psychologicznej. Omawiając zagraniczne lektury znawców *Zazdrości i medycyny*, koncentruję się w swoich założeniach na warunkach odejścia od polonocentryzmu w badaniach literaturoznawczych. Perspektywa ta wydaje

się dzisiaj konieczna; jest bowiem istotnym uzupełnieniem polskich ustaleń, w omawianym przypadku natomiast — prowadzi ona do wielu nowatorskich wniosków. Język powieści *Różowe krowy i szare scandale* jest przedmiotem rozważań w rozdziale trzecim — a szczególnie funkcje wzbogacania materiału leksykalnego (zwłaszcza poprzez mechanizm neologizacji). Problem ten odnosi się do szerokiego kontekstu historyczoliterackiego — roli modernistycznego przełomu w rozważaniu fenomenu języka, odpowiedzi na poetykę powieści-worka oraz roli stylizacji gawędowej. Ostatni, zamykający rozdział jest analizą *Memuarów* — cyklu wspomnień i anegdot, związanych jednak z interesującym mnie problemem techniki pisarskiej i — szerzej — koncepcji sztuki realizowanej przez Choromańskiego. Wyrasta taka perspektywa ze wzmożonej badawczej aktywności w zakresie autobiografizmu. Staram się w tej części rozprawy przeanalizować relację pomiędzy prezentowanymi w *Memuarach* biografiami innych osób (choćby Stanisława Ignacego Witkiewicza) a autobiografią autora cyklu.

Pomimo skoncentrowania się na kilku szczególnie dokładnie analizowanych tekstach staram się odnosić wybrane zjawiska do całej twórczości Choromańskiego. Analizowane problemy ujmuję w ramach metaforycznego określenia „nietrafiony rytm”. Wybór tego tytułu wynika przede wszystkim z podjęcia tematyki rytmu na kartach powieści autora *Białych braci* — i to zwłaszcza w debiutanckim tekście. Jest to więc parafraza sformułowań podanych przez samego narratora powieści. Odnajduję swoistą kontynuację rozważań nad tym tematem w kolejnych dziełach. Jest ona powiązana z rytmem twórczości prozaika — nietypowym, rozregulowanym. Wiąże się wreszcie z historią literatury polskiej, czyli złożonym, ciągłym procesem kulturowym, i jej recepcją. Wszak często odchodzi się obecnie od mówienia o historii literatury, zastępując to pojęcie terminem „historia odczytań”. I w historii literatury, i w historii odczytań twórczość Choromańskiego zajmowała różne miejsca. Dlatego w tej perspektywie — choć z zastrzeżeniem daleko posuniętej metaforyczności ujęcia — można rozważać swoisty rytm (ruch) obecności i nieobecności omawianej literatury.

Bibliografia

Bibliografia podmiotowa

- Choromański M.: *Biali bracia. Powieść*. Poznań 1990.
- Choromański M.: *Głownictwo, moglitwa i praktykarze*. Poznań 1971.
- Choromański M.: *Kotły Beethovenowskie*. Poznań 1988.
- Choromański M.: *Memuary*. Poznań 1976.
- Choromański M.: *Różowe krowy i szare scandalie*. Warszawa 1988.
- Choromański M.: *Schodami w górę, schodami w dół*. Poznań 1967.
- Choromański M.: *Zazdrość i medycyna*. Poznań 1990.
- Listy Michała Choromańskiego do Henryka Worcella (1930—1936)*. Podał do druku, wstępem i przypisami opatrzył J. Pluta. „Nowy Wyraz. Miesięcznik literacki młodych” 1975, nr 9 (40).

Bibliografia przedmiotowa

- Alleman B.: *O ironii jako o kategorii literackiej*. Przeł. M. Dramańska-Joczowa. „Pamiętnik Literacki” 1986, z. 1.
- Bachtin M.: *Słowo w powieści*. W: Idem: *Problemy literatury i estetyki*. Przeł. W. Grajewski. Warszawa 1982.
- Bajerowicz M.: *Chaos na niby*. „Twórczość” 1977, nr 7.
- Balbus S.: *Między stylami*. Kraków 1993.
- Balcerzan E.: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego*. Wrocław 1968.
- Barańczak S.: *Elektrycerze i cyberchanioty*. „Nurt” 1972, nr 8.
- Bartoszyński K.: *Gawęda prozą*. W: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa. Wrocław—Warszawa—Kraków 2002.

- Biernacki M., Paulus M.: *Słownik gatunków literackich*. Wstęp S. Jaworski. Bielsko-Biała 2002.
- Bolecki W.: *Poetycki model prozy w dwudziestoleciu międzywojennym*. Witkacy, Gombrowicz, Schulz i inni. Studium z poetyki historycznej. Kraków 1996.
- Burke K.: *A Grammar of Motives*. New York 1945.
- Burkot S.: *Literatura polska w latach 1939–1999*. Warszawa 2003.
- Burkot S.: *Proza powojenna 1945–1989. Analizy i interpretacje*. Warszawa 1991.
- Cudak R.: *Słowo od redaktora*. W: *Literatura polska w świecie*. T. 2: *W kręgu znawców*. Red. R. Cudak. Katowice 2007.
- Cudak R.: *Wstęp*. W: *Literatura polska w świecie*. T. 1: *Zagadnienia recepcji i odbioru*. Red. R. Cudak. Katowice 2006.
- Czyżkowski J.: *Choromańskiego kłopoty z dramatem*. „Dialog” 1973, nr 7 (207).
- Dąbrowski M.: *Michał Choromański: powieść jako gra*. W: Idem: *Polska awangarda prozatorska*. Warszawa 1995.
- Dobrzyńska T.: *Tekst – styl – poetyka*. Zbiór studiów. Kraków 2003.
- Dziadek A.: *Rytm i podmiot w liryce Jarosława Iwaszkiewicza i Aleksandra Wata*. Katowice 1999.
- Fik I.: *Literatura choromaniaków*. W: Idem: *Wybór pism krytycznych*. Oprac. A. Chruszczyński. Warszawa 1961.
- Frajlich A.M.: *Michał Choromański and Otto Weininger: Jealousy, Sex and Character*. „Polish Review” 2000, No. 1 (46).
- Frye N.: *Archetypy literatury*. Tłum. A. Bejska. W: *Współczesna teoria badań literackich za granicą*. Antologia. Oprac. H. Markiewicz. T. 2. Kraków 1972.
- Głowiński M.: *Dzieło wobec odbiorcy*. Szkice z komunikacji literackiej. Kraków 1998.
- Głowiński M.: *Narracje literackie i nieliterackie*. Kraków 1997.
- Głowiński M.: *Powieść młodopolska*. Studium z poetyki historycznej. Kraków 1997.
- Gombrowicz W.: *Dziennik 1957–1969*. Kraków 1997.
- Górski K.: *Przegląd stanowisk metodologicznych w polskiej historii literatury do 1939 roku*. W: *Zjazd Naukowy Polonistów 10–13 grudnia 1958*. Warszawa 1960.
- Gutkowska B.: *Odczytywanie śladów*. W kręgu dwudziestowiecznego autobiografizmu. Katowice 2005.
- Hanslick E.: *O pięknie w muzyce*. Studium estetyczne. Przeł. S. Niewiadomski. Warszawa 1903.
- Harvey W.J.: *Stosunki międzyosobowe w powieści*. Przeł. I. Sieradzki. „Pamiętnik Literacki” 1971, z. 1.
- Hegel G.W.F.: *Wykłady o estetyce*. Przeł. J. Grabowski, A. Landmann. T. 1. Warszawa 1964.
- Ingarden R.: *Formy poznawania dzieła literackiego*. „Pamiętnik Literacki” 1936, z. 1.
- Irzykowski K.: *Pałuba*. Sny Marii Dunin. Kraków 1976.
- Irzykowski K.: *Przekładaniec, kupa czy kompozycja?* „Pion” 1947, nr 7.
- Irzykowski K.: *Walka o treść*. Kraków 1976.

- Irzykowski K.: „Zazdrość i medycyna”. „Naprzód” 1933, nr 149–151.
- Iwaszkiewicz J.: *Podróże do Polski*. Warszawa 1987.
- Jadacka H.: *Anglicyzmy*. W: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Red. A. Markowski. Warszawa 2004.
- Jadacka H.: *Latynizmy*. W: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Red. A. Markowski. Warszawa 2004.
- Jadacka H.: *Neologizmy*. W: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Red. A. Markowski. Warszawa 2004.
- Jadacka H.: *Nowe znaczenia wyrazów*. W: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Red. A. Markowski. Warszawa 2004.
- Jadacka H.: *Romanizmy*. W: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Red. A. Markowski. Warszawa 2004.
- Jadacka H.: *Rusycyzmy*. W: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Red. A. Markowski. Warszawa 2004.
- Jadacka H.: *Zapożyczenia*. W: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Red. A. Markowski. Warszawa 2004.
- Jestem ostatnim pisarzem Młodej Polski*. Z M. Choromańskim rozmawia M. Marszałek. „Ekran” 1972, nr 25.
- Jędrzejko E.: *W kręgu przemian języka i komunikacji — uwagi o pewnych zjawiskach w języku artystycznym*. W: *W kręgu języka polskiego. Śląsko-poznańskie kolokwia lingwistyczne*. Red. E. Jędrzejko. Katowice 2001.
- Kelly D.: *Closer and Closer Apart by Rosemary Lloyd [Review]*. „Comparative Literature” 1997, Vol. 49, No. 3.
- Kirchner H.: *Diabli wiedzą co, czyli Choromański*. „Teksty” 1973, nr 4.
- Klemensiewicz Z.: *Historia języka polskiego*. Warszawa 2005.
- Kleiner J.: *Krytyk jak twórca fikcji genezy*. W: *Idem: Studia z zakresu teorii literatury*. Lublin 1956.
- Kłosiński K.: *Signifiance*. „Pamiętnik Literacki” 1999, z. 2.
- Kmicic B.: *Zasepione żądze, czyli plotka o secesji*. „Tygodnik Kulturalny” 1971, nr 13.
- Kołakowski L.: *Filozofia pozytywistyczna. (Od Hume’a do Koła Wiedeńskiego)*. Warszawa 1966.
- Kołodziej G.: *Fifteen Modern Polish Stories: An Annotated Reader and a Glossary by Alexander M. Schenker [Review]*. „The Slavic and East European Journal” 1971, Vol. 15, No. 3.
- Konkowski A.: *Jedno we wszystkim, wszystko w jednym*. „Nowy Wyraz. Miesięcznik literacki młodych” 1979, nr 1.
- Konkowski A.: *Michał Choromański*. Warszawa 1980.
- Kostkiewiczowa T.: *Neologizm*. W: M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński: *Słownik terminów literackich*. Red. J. Sławiński. Wrocław—Warszawa—Kraków 2005.
- Kostro T.: „Różowe krowy i szare scandalie”. „Więź” 1971, nr 9 (161).
- Krzywicka I.: *Debiut powieściopisarza*. „Kultura” 1931, nr 2.

- Legeżyńska A.: *Tłumacz jak drugi autor — dziś*. W: *Przekład literacki. Teoria — historia — współczesność*. Red. A. Nowicka-Jeżowa, D. Knysz-Tomaszewska. Warszawa 1997.
- Ligeża W.: *Pisarz zdziwiony światem*. „Odra” 1977, nr 6.
- Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*. Red. A. Hutnikiewicz, A. Lam. T. 1—2. Warszawa 2000.
- Lubas-Bartoszyńska R.: *Style wypowiedzi pamiętnikarskiej*. Kraków 1983.
- Łotman J.M.: *Z problematyki typologii kultury*. Przeł. W. Osadnik. „Odra” 1977, nr 2.
- Man de P.: *Autobiografia jako od-twarzanie*. Tłum. M.B. Fedewicz. „Pamiętnik Literacki” 1986, z. 2.
- Majchrowski Z.: *Pisarz i jego sobowtór*. W: *Autor — podmiot literacki — bohater*. *Studia*. Red. A. Martuszczyńska, J. Sławiński. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1983.
- Markowski A.: *Ewolucja normy w polszczyźnie XX wieku*. W: *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*. Red. S. Dubisz, S. Gajda. Warszawa 2001.
- Markowski A.: *Innowacja językowa*. W: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Red. A. Markowski. Warszawa 2004.
- Markowski A.: *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa 2007.
- Millati P.: *Gombrowicz wobec sztuki. Wybrane zagadnienia*. Gdańsk 2002.
- Miłosz C.: *Ogród nauk*. Paryż 1979.
- Miłosz C.: *Prywatne obowiązki*. Paryż 1980.
- Miodek J.: *O normie językowej*. W: *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin 2001.
- A Modern Polish Reader*. Red. S. Birkenmayer, J.R. Krzyżanowski. [Pennsylvania State University] 1966.
- Mudrick M.: *All That Prose [Review]*. „The Hudson Review” 1965, Vol. 18, No. 1.
- Nowotny-Szybistowa M.: *Osobliwości leksykalne w języku Stanisława Ignacego Witkiewicza*. Wrocław 1972.
- Nycz R.: *Język modernizmu. Prolegomena historycznoliterackie*. Wrocław 2002.
- Nycz R.: *Literatura jako trop rzeczywistości. Poetyka epifanii w nowoczesnej literaturze polskiej*. Kraków 2001.
- Ortega y Gasset J.: *Dehumanizacja sztuki i inne eseje*. Przeł. P. Niklewicz. Wybrał i wstępem opatrzył S. Cichowicz. Warszawa 1990.
- Ortwin O.: *Próby przekrojów. Ze studiów nad teatrem, liryką i powieścią 1900—1935*. Słowo wstępne J. Kleiner, W. Kozicki. Lwów 1936.
- Ostaszewska D., Tambor J.: *Podstawowe wiadomości z fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*. Katowice 1997.
- Podraza-Kwiatkowska M.: *Symbol i symbolika w poezji Młodej Polski*. Kraków 1975.
- Pomirowski L.: „Biali bracia”. „Gazeta Polska” 1931, nr 312.

- Prokop J.: *Żywiot wyzwolony. Studium o poezji Tadeusza Micińskiego*. Kraków 1978.
- Przybylski R.: *To jest klasycyzm*. Warszawa 1978.
- Rembowska-Płuciennik M.: *W cudzej skórze. Fokalizacja zmysłowa a literackie reprezentacje doświadczeń sensualnych*. „Ruch Literacki” 2006, nr 6.
- Rosner K.: *Powieści Choromańskiego świat hermetyczny*. „Nowe Książki. Przegląd literacki i naukowy” 1959, nr 9 (217).
- Rosner K.: *Powieść nowa i inna*. „Nowe Książki” 1971, nr 13.
- Rozwadowski J.: *O języku polskim*. „Miesięcznik Literacko-Artystyczny” 1911, nr 11.
- Sadkowski W.: *Posłowie*. W: M. Choromański. *Memuary*. Poznań 1976.
- Seamon J.M.: *Introduction to Modern Polish Literature in the Secondary School*. „The English Journal” 1971, Vol. 60, No. 1.
- Siedlecki F.: *O rytmie i metrze*. W: Idem: *Pisma*. Warszawa 1989.
- Schultze S.: *Choromańskie „Jealousy and Medicine”*. „The International Fiction Review” 1983, Vol. 10, nr 1.
- Skudrzykowa A.: *Literacka „mówioność”*. W: *Style literatury (po roku 1956)*. Red. B. Witosz. Katowice 2003.
- Sławiński J.: *Funkcja estetyczna wypowiedzi*. W: M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński: *Słownik terminów literackich*. Red. J. Sławiński. Wrocław—Warszawa—Kraków 2005.
- Sławiński J.: [głos w dyskusji nad] *„Filozofią przypadku” Lema*. „Pamiętnik Literacki” 1971, z. 1.
- Sławiński J.: *Historio literatury — badaj się sama*. W: Idem: *Teksty i teksty*. Kraków 2000.
- Sławiński J.: *Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego*. W: *Biografia — geografia — kultura literacka*. Red. J. Ziomek, J. Sławiński. Wrocław 1975.
- Sławiński J.: *Pozycja narratora w „Nocach i dniach” Marii Dąbrowskiej*. W: *Pięćdziesiąt lat twórczości Marii Dąbrowskiej*. Red. E. Korzeniewska. Warszawa 1963.
- Sławiński J.: *Semantyka wypowiedzi narracyjnej*. W: Idem: *Dzieło — język — tradycja*. Kraków 1998.
- Sławiński J.: *Wokół teorii języka poetyckiego*. W: Idem: *Dzieło — język — tradycja*. Kraków 1998.
- Sławiński J.: *„Zazdrość i medycyna” po wielu latach*. „Twórczość” 1957, nr 12.
- Słownik gramatyki języka polskiego*. Red. W. Gruszczyński, J. Brańczyk. Warszawa 2002.
- Słownik języka polskiego*. Red. M. Szymczak. T. 1—3. Warszawa 2002.
- Słownik wyrazów obcych*. Red. E. Sobol. Warszawa 1995.
- Smulski J.: *Autobiografizm jako postawa i jako strategia artystyczna. Na materiale współczesnej prozy polskiej*. „Pamiętnik Literacki” 1988, z. 4.
- Sołtysik M.: *Świadomość to kamień. Kartki z życia Michała Choromańskiego*. Poznań 1989.

- Sprusiński M.: *Arkadia małej stabilizacji*. W: Czy „mały realizm”? Wybór i oprac. J. Kajtoch, J. Skórnicki. Warszawa 1967.
- Szober S.: *Na straży języka*. Warszawa 1937.
- Szober S.: *Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku*. Warszawa 1937.
- Tanner T.: *Adultery in the Novel. Contract and Transgression*. Baltimore 1979.
- Termer J.: Co z literaturą „choromaniaków”? „Miesięcznik Literacki” 1971, nr 8.
- Wilkoń A.: *Realizm zbyt mały*. W: Czy „mały realizm”? Wybór i oprac. J. Kajtoch, J. Skórnicki. Warszawa 1967.
- Witkiewicz S.I.: *Bez kompromisu. Pisma krytyczne i publicystyczne*. Zebrał i oprac. J. Degler. Warszawa 1976.
- Witosz B.: „Język przedstawiony”. W: *Style literatury (po roku 1956)*. Red. B. Witosz. Katowice 2003.
- Wojda D.: *Projekt krytyczny modernizmu Astradura Eysteinsona*. W: *Odkrywanie modernizmu. Przekłady i komentarze*. Red. i wstęp R. Nycz. Kraków 1998.
- Worcell H.: *Wpisani w Giewont*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974.
- Woźniakiewicz-Dziadosz M.: *Kategorie muzyczne w strukturze tekstu narracyjnego. Na przykładzie „Kotłów Beethovenowskich” Choromańskiego i „Martwej pasieki” Iwaszkiewicza*. „Pamiętnik Literacki” 1979, z. 4.
- Wóycicki K.: *Forma dźwiękowa prozy polskiej i wiersza polskiego*. Warszawa 1960.
- Wyka K.: *Pokolenia literackie*. Kraków 1989.
- Wyka K.: *Tragiczność, drwina i realizm*. W: Idem: *Pogranicze powieści*. Kraków 2003.
- Wysłouch S.: *Czytelnik w pole wyprowadzony, czyli o prozie Michała Choromańskiego*. Wrocław 1977.
- Wysłouch S.: *Proza Michała Choromańskiego*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1977.
- Żmigrodzka M.: *Problem narratora w tomie powieści XIX i XX wieku*. „Pamiętnik Literacki” 1963, z. 2.
- Żółciński T.J.: *Choromańskiego autoportret ironiczny*. „Życie Literackie” 1977, nr 7 (1307).
- Żółkiewski S.: *Cezura 1932*. W: Idem: *Kultura. Socjologia. Semiotyka literacka*. Warszawa 1979.

Indeks osobowy

A

Alleman Beda 187, 197
Andrzejewski Jerzy 81
Arthurton-Baker Eileen 86, 90

B

Bachórz Józef 132, 197
Bachtin Michaił 127, 161, 197
Bajerowicz Marcin 170, 197
Balbus Stanisław 31, 36, 157, 197
Balcerzan Edward 137, 197
Balzac Honore 84
Bańkowski Andrzej 171
Barańczak Stanisław 122, 160, 197
Barthes Roland 12, 43, 44, 50, 52, 62
Bartmiński Jerzy 104, 200
Bartoszyński Kazimierz 132, 133—135,
139, 162, 197
Beauvoir de Simone 84
Bejska Apolonia 26, 198
Benveniste Emile 35
Berent Wacław 139
Bereska Henryk 93
Bergson Henri 97
Biernacki Marek 131, 198
Birkenmayer Sigmund 81, 200
Birula-Białynicki Teodor 182
Bolecki Włodzimierz 119—121, 125, 128,

129—130, 138, 140, 143, 147—148, 149,
150, 152—153, 198

Borowski Tadeusz 82
Boy-Żeleński Tadeusz 152
Bralczyk Jerzy 108, 201
Brandys Kazimierz 81
Breza Tadeusz 10
Bronte Emily 83
Brückner Aleksander 98
Brycht Andrzej 81
Brzozowski Stanisław 171
Burke Kenneth 15, 198
Burkot Stanisław 108—109, 135—136,
146—147, 177, 184, 191, 198

C

Chruszczyński Andrzej 77, 198
Cichowicz Stanisław 96, 200
Cudak Romuald 74, 75, 198
Cuddon John Anthony 35
Czyżkowski Jan 100, 198

D

Dąbrowska Maria 17, 18
Dąbrowski Mieczysław 77, 137—138, 198
De Man Paul 186, 200
Degler Janusz 121, 202
Dilthey Wilhelm 9—10, 181—182

- Dobrzyńska Teresa 127, 129, 130, 151, 198
Dostojewski Fiodor 30, 180
Dramińska-Joczowa Maria 187, 197
Dubisz Stanisław 109, 200
Dygat Stanisław 81
Dziadek Adam 25, 26, 27, 28, 31, 34—35, 36, 37, 38, 43, 44, 45, 52, 55, 56, 62, 198
- F
- Fik Ignacy 77—79, 166, 198
Filip T.M. 83
Flaubert Gustaw 147
Frajlich Anna M. 85, 87, 89—92, 94, 198
Fedewicz Maria B. 189, 200
Frye Northorp 26, 28, 198
- G
- Gajda Stanisław 109, 200
Genette Gérard 23
Gillon Adam 83
Głowiński Michał 32, 35, 48, 112, 123, 135, 137, 198, 199, 201
Gombrowicz Witold 10, 11, 33, 78, 82, 166, 198
Górski Konrad 97, 198
Grabowski Janusz 16, 198
Grajewski Wincenty 127, 197
Gruszczyński Włodzimierz 108, 201
Gusdorf Georges 182
Gutkowska Barbara 166, 167, 171, 175, 213—216, 198
- H
- Hanslick Eduard 32—33, 34
Harvey William John 15—16, 20, 30, 198
Hegel Wilhelm Friedrich 16, 19, 33, 198
Herbert Zbigniew 82
Hutnikiewicz Artur 10, 141, 200
- I
- Ingarden Roman 31, 32, 198
Irzykowski Karol 23, 79, 90, 100, 150, 152, 198, 199
Iwazskiewicz Jarosław 47, 63, 78, 81, 167, 199
- J
- Jadacka Hanna 107, 112, 113, 115—117, 122, 199
Jakowska Krystyna 85
Jaworski Stanisław 131, 198
Jędrzejko Ewa 156, 199
- K
- Kacprzak Lidia 81
Kaden-Bandrowski Juliusz 78, 79
Kajtoch Jacek 178, 202
Kelly Dorothy 83, 85, 199
Kirchner Hanna 9, 77, 104, 166, 169, 187, 199
Kleiner Juliusz 70, 169, 199, 200
Klemensiewicz Zenon 123—124, 125, 199
Kłosiński Krzysztof 50, 199
Kmicic Barbara 154, 199
Knysz-Tomaszewska Danuta 74, 200
Kołakowski Leszek 97, 199
Kołodziej George 81—82, 199
Konkowski Andrzej 23, 77, 85, 199
Korzeniewska Ewa 18
Kostkiewiczowa Teresa 35, 112, 119, 122, 123, 124, 199, 201
Kostro Tomasz 149, 154, 199
Kott Jan 83
Kowalczykowa Alina 132, 197
Kowalska Anna 82
Korzeniowska Ewa 201
Kozicki W. 200
Krzywicka Irena 70, 78, 199
Krzyżanowski Jerzy R. 81, 200
Krzyżanowski Ludwik 83
Kucytowska Ewa 217
Kurek Jalu 78
Kurtyka Tadeusz (Henryk Worcell) 175

L

Lam Andrzej 10, 141, 200
Landmann Adam 16, 198
Lec Stanisław Jerzy 82
Legeżyńska Anna 74, 200
Ligeza Wojciech 170, 173, 175, 183,
200
Lloyd Rosemary 83, 85, 92, 94
Lubas-Bartoszyńska Regina 172, 174,
180, 182, 185, 200

Ł

Łotman Jurij M. 103—104, 200

M

Majchrowski Zbigniew 169, 200
Malherbe de Francois 46
Markiewicz Henryk 26, 198
Markowski Andrzej 105, 106, 107, 109,
111—112, 113, 116, 163, 199, 200
Marszałek Maria 101, 199
Martuszevska Anna 169, 200
Mayewski Paweł 83
Meschonnic Henry 12, 27, 36—38, 40,
45, 50, 56
Michael M.A. 83
Millati Piotr 200
Miłosz Czesław 53, 127, 200
Miodek Jan 104, 200
Mniszkówna Helena 152
Morier Henri 35
Mrozek Sławomir 81, 83
Mudrick Marvin 80, 200
Musil Robert 84

N

Nabokov Vladimir 84
Nietzsche Fryderyk 97
Niewiadomski Stanisław 33
Niklewicz Piotr 96, 200
Nowicka-Jeżowowa Alina 74, 200

Nowotny-Szybistowa Magdalena 125,
200
Nycz Ryszard 95, 96, 97, 98, 100, 101,
103, 108, 140, 153, 168, 176, 200,
202

O

Okopień-Sławińska Aleksandra 112, 123,
199, 201
Opacki Ireneusz 214
Ordon Edmund 83
Ortega y Gasset José 96, 200
Ortwin Ostap 70, 79, 92, 200
Osadnik Waclaw 103, 200
Ostaszewska Danuta 42, 52, 200

P

Pawlus Marta 131, 198
Peiper Tadeusz 78
Piviński Leon 79, 86
Platon 35
Pluta Jerzy 176, 197
Podraza-Kwiatkowska Maria 55, 200
Pomirowski Leon 70, 200
Prokop Jan 95—96, 98, 99, 201
Proust Marcel 30, 84
Przyboś Julian 78
Przybylski Ryszard 27, 48, 201

R

Rembowska-Płuciennik Magdalena 24,
201
Richard Jean Pierre 31, 32, 36
Robbe-Grillete Alain 80—81
Rosner Katarzyna 76, 79, 154, 155—156,
163, 194, 201
Rowiński Cezary 81
Rozwadowski Jan 99, 201
Różewicz Tadeusz 81
Rudnicki Adolf 78, 81
Ryż Bartosz 217
Rzewuski Henryk 162

S

- Sadkowski Wacław 170, 201
 Saussure de Ferdynand 37, 44, 45
 Schenker Alexander M. 81
 Schultze Sydney 85, 86—89, 92, 94, 201
 Schulz Bruno 78, 166
 Seamon James M. 82, 201
 Shakespeare William 91
 Siedlecki Franciszek 36, 201
 Sieradzki Ignacy 16, 198
 Skórnicki Jerzy 178, 202
 Skudrzykowa Aldona 155, 201
 Sławiński Janusz 10—11, 17, 18, 35, 40, 43, 46, 48, 53, 79, 100, 107—108, 112, 123, 135, 169, 192, 199, 200, 201
 Słobodnik Włodzimierz 168
 Słonimski Antoni 79
 Sobol Elżbieta 171, 201
 Sołtyś Marek 41, 48, 71, 85, 168, 201
 Smulski Jerzy 165, 191, 201
 Sprusiński Michał 177, 188, 202
 Stein Ignacy 99, 104
 Stillman Edmund 83
 Styka Tadeusz 114
 Szaniawski Jerzy 81, 82
 Szober Stanisław 109, 110, 111, 202
 Szulc Tadeusz 32
 Szymanowski Karol 47—48, 49, 50, 52, 56, 59, 71, 167, 182
 Szymczak Mieczysław 65, 113, 201

T

- Tambor Jolanta 42, 52, 200
 Tanner Tony 91, 202
 Termer Janusz 78, 85, 202
 Tetmajer Kazimierz 168
 Tołstoj Lew 84, 151
 Trollope Anthony 84
 Tuwim Julian 41, 46, 71, 78

U

- Uniłowski Zbigniew 78

V

- Valery Paul 46
 Voltaire François Marie Arouet 117, 171

W

- Wasilewski Zygmunt 153
 Ważyk Adam 78
 Weininger Otto 85, 86, 87, 88, 92
 Wierzyński Kazimierz 79
 Wilkoń Aleksander 178—179, 202
 Witkiewicz Stanisław Ignacy (Witkacy) 13, 77, 78, 82, 121, 124, 125, 128, 140, 166, 182, 183, 202
 Witosz Bożena 155, 157, 201, 202
 Wittlin Józef 71, 90
 Wojda Dorota 97, 202
 Worcell Henryk (Tadeusz Kurtyka) 175, 180, 202
 Woźniakiewicz-Dziadosz Maria 202
 Wóycicki Kazimierz 43, 202
 Wyka Kazimierz 10, 79, 167, 202
 Wysłouch Seweryna 7, 8, 22, 25, 70, 71, 76, 85, 91, 106, 138, 174, 202

Z

- Zawada Andrzej 213
 Ziomek Jerzy 169, 201
 Zweig Stefan 182

Ż

- Żeromski Stefan 152,
 Żmigrodzka Maria 191, 202
 Żółciński Tadeusz J. 170, 185, 202
 Żółkiewski Stefan 103, 202

Maciej Chowaniok

A wrong rhythm
Selected issues
of prose works by Michał Choromański

Summary

The author discusses the role of the works by Michał Choromański in the history of the literature, placing it in three main contexts: the Young Polish Movement, the Interwar Period and Post-War Literature. In its most metaphoric meaning, the title of the work refers to particular traces of presence and absence of the output in question in the historio-literary process conceived of holistically. It was shown that the texts ignored or superficially read by experts have a very important place in the very process and are inscribed, which is obvious, into the novel world of Choromański, allowing for tracing the changes of his writing technique, but also reflect important tendencies of the 20th century prose becoming, as *Zazdrość i medycyna* (*Jealousy and medicine*), an important element in the development of the 20th century psychological prose. At the same time, by means of its ambiguity, resulting from, among other things, the writer's inclination to a parodic travesty of literary conventions, are interpreted here as, above all, the reflection of a modernist awareness of the antinomy between the literature/culture and reality and between the need for an artistic expression and conditions limiting its author. Such an interpretation is made from a characteristic original perspective — the analysis of what is forgotten (all works by Choromański), unfairly avoided and ignored by researchers (*Biali bracia*, eng. *White brothers*) already being discovered (the foreign reception of Choromański's prose) as well as imprecisely described (the language of *Różowe krowy i szare skandale*, eng. *Pink cows and grey scandals*). The details overlooked so far and fragments avoided in the literary discourse have become the subject of thorough microanalyses on the basis of the first and one of the last novels by Choromański, which allowed for describing the evolution of his writing technique model.

As early as in *White brothers* (1931) the laboratory of forms and topics was discerned, which left its imprint not only on all works by Choromański, but was

important in reference to the evolution of novel forms: the inspiration by the film language in the narration (a thorough analysis by foreign researchers in *Jealousy and medicine*), reference to musical categories in the structure of the narrative texts, including above all the one used in a slightly modified form in *Beethoven's pots* later on), the outline of an asymmetric or irrational development of interpersonal relations (visible, for example, in *Głównictwo, mogliwiy i praktykarze* founded with the atmosphere of expectation and mystery), the role of landscape (or nature) and its correlation with the fate of characters (from *Jealousy and medicine* to *Pink cows and grey scandals*). The dispersion of boundaries between literary genres, especially between poetry and prose is also important. The split of a realistic novel convention has become possible thanks to a complex of modernist breakthroughs within the scope of thinking about the language and identity. The realization of the avant-garde aesthetic conception was discerned in such aspects of the prose in question as the combination of the narrator with the author of the text, the development of narrator-character relationship, the status of meta-narrative messages, genre and stylistic differentiation with the parody of linguistic styles.

In the case of "late" novels, the historio-literary process reflected in, among other things, the engagement of the contemporary literature in various commitments, its situation towards state institutions interfering with its shape (through censorship or pressure) plays a very important role. In this context, an up-to-date and especially precious piece of evidence constitutes *Memuary (Memoirs)*, posthumously published in 1976, being the literature of a personal document which, according to the perspective proposed by Jerzy Smulski, was treated as the key-book to the works under investigation. Choromański at the time of small realism goes back in these texts to literary, artistic and social traditions of the 20th century period. It is the most interesting fragment of the collection in question, constituting a document of the most important part of author's biography.

That is why the evolution of Choromański's prose was described through the analysis of the narrator and the language of selected works. Thus, one can observe in his writing a gradual withdrawal from the third person narration (in *White brothers, Jealousy and medicine, Scandal in Wesole Bagniska, The Red Cross Hospital and Digressions on wellingtons*) to the personal one (in *Upstairs..., Stowacki of tropical islands, Beethoven's pots..., Pink cows..., Głównictwo..., A love anatomic atlas*). As early as in the first volume he aims to go beyond the realistic and psychological model of prose — through the multiplicity of perspectives, focusing not on the processes, but the symptoms, the description of the effect of single behaviours and distancing himself from the mechanism of interiorisation.

Late novels are characterised by multivoiceness, disintegration of the narrator position and knowledge. On the example of *Pink cows...* it was shown how the linguistic text surface is becoming (at the moment of developing the linguistic store of the speaking subject) the space of pressures between the author and

the narrator (endowed with a certain biography). The narrator, situated between the characters, loses the privileged cognitive perspective, begins to hesitate and forgets, thus the narration is characterised by numerous retrospections and the maintenance of the cause and effect structure. Despite describing the reality of the interwar epoch in late novels (in *Upstairs, downstairs, To enter a thing, Stowacki of tropical islands, Beethoven's pots, Pink cows...*, and *A love anatomic atlas*) which may also be interpreted as an important author's gesture, Choromański refers to the state of the interwar literature. Introducing the genre stylization into the novel, he refers to the closed convention (a folk tale) or the one typical of the popular culture. In this way, he clearly withdraws from "social commitments" of the literature, promoted by the official ideology, consciously entering the centre of literary quality.

The narrator's position is thus a dynamic element in the works under discussion. It gradually goes away from the "objectivised" narration to the subjectivised one, loaded with biography and condition by narrator's identity. In late novels, he becomes known as an ironist parodying traditions and conventions of the literature yet distancing himself from his own novel through self-irony. In this way, the moment of "telling" the narration is highlighted, intimacy or the kind of familiarity is built with the reader, which largely broadens the possibilities of playing a game with him. The researchers of *Jealousy and medicine* already paid attention to it, however, in his later works, one can notice the intensification of the effects of surprising the reader, boiling serious topics down to a joke and literature to the entertainment. Later works point to the literary quality of the message, convention and plot more often.

Both in the first novel and pre-war works the narration is conducted in a succinct and precise way. In some fragments of *Jealousy and medicine* one can already observe a direction towards different poetics, diversified models of picturing the reality described. A realistic prose was expected to have a "transparent" style whereas, starting from the first novel, the development of the aesthetic function of the message, underlining the autonomic construction of the message. It is so, among other things, by means of the mechanism of lyrization, revealing the sound-linguistic surface of the message and thus starting a rhythmical structure of the prose fragments. In late novels one can see the stylistic contrast, play with the language aiming at transmitting the real expressive and semantic intentions more often than in first novels. Choromański traced back to stylization a larger extent, both the grotesque and the ones typical of the forms of popular literature (a spy, detective or crime novel). Late prose is much more directed at telling, the example of which is the narrator — folk tale teller in *Pink cows...* The awareness and freedom in operating different literary conventions were highlighted through the language (for instance the density of neologisms). It is connected with the crisis of presenting, "crisis of novel" at the time of which one tries to search for different forms of expression. Thus Choromański separates his own works from the

objective reality, trying to, also through the mechanism of self-irony, underline the literary quality of the world presented. The very literary quality tends to be often exaggerated, which proves its conventionality and artificiality. However, the mechanism as such, constituted the only possible way of defense from the pressure of the outside world.

The undermining of balance, order and proportion is the main problem in the ideological sphere of the works in question. It is being noticed in the first novel, transformed in late novels in which the movement and the rhythm of interactions and events dominate being fundamental for the plot. This irregularity characterising the course of events in novels is also true of Choromański's works. Moreover, it may constitute the definition of this phenomenon in the historio-literary context. Going beyond the conventions (even the liveliest ones), going back to the closed genre tradition at the time of promoting realism, destructing the model of the novel to which the narrator refers — these are the elements of the writing technique going beyond the ordered history of literature. However, the author of the dissertation treats this wrong rhythm as a positive characteristic, creative and original reference to the tradition of literary forms. Irregularity is also visible in yet another aspect, i.e. the reception of the works under investigation is characterised by an exuberant reaction of the audience, a real interest (both in the 20th century and after the war). However, the critique does not say a word about the late period — does not hit the reader's phenomenon with its spearhead. From the perspective of time, once can notice the complexity of the contexts of Choromański's prose contributing to our knowledge about the last century and constituting a real and interesting trace on the 20th century Polish culture map better after the period of 30 years after his death.

Maciej Chowaniok

Ein falscher Rhythmus
Ausgewählte Probleme der Prosawerke
von Michał Choromański

Zusammenfassung

Der Verfasser bespricht die Bedeutung der Prosawerke von Michał Choromański für die Literaturgeschichte im Zusammenhang mit der jungpolnischen Literatur, der Literatur der Zwischenkriegszeit und der Nachkriegsliteratur. In seiner metaphorischen Bedeutung bezieht sich der Titel von der vorliegenden Monografie auf spezifische Spuren des Vorhandenseins oder Nichtvorhandenseins der genannten Werke im ganzheitlich betrachteten geschichtsliterarischen Prozess. Er wurde festgestellt, dass die von den Literaturkennern missachteten oder oberflächlich behandelten Werke für den genannten Prozess sehr wichtig sind: sie gehören zwar offensichtlich dem Romanuniversum von Choromański und ermöglichen dessen schriftstellerischer Technik nachzugehen, doch sie spiegeln auch wichtige Tendenzen der Prosa des 20. Jahrhunderts wider und werden – wie *Zazdrość i medycyna* (*Eifersucht und Medizin*) – zum wesentlichen Element der Entwicklung von der psychologischen Prosa des 20. Jahrhunderts. Wegen ihrer Mehrdeutigkeit werden hier diese Werke vor allem als Ausdruck des modernistischen Bewusstseins betrachtet, dass es eine Antinomie zwischen der Literatur/Kultur und der Wirklichkeit, als auch zwischen dem Bedürfnis nach einem Kunstausdruck und den, den Künstler beschränkenden Umstände gibt. Solch eine Betrachtungsweise ist die Folge der Analyse des Vergessenen (alle Werke von Choromański), des von den Literaturforschern stillschweigend Übergegangenen und Missachteten (*Biali bracia*, dt.: *Weisse Brüder*), des soeben Entdeckten (ausländische Rezeption der Prosawerke von Choromański), wie auch des nicht genau genug Dargestellten (die Sprache des Werkes *Różowe krowy i szare scandalie*, dt.: *Rosa Kühe und graue Scandalien*). Die bisher übersehenen Details und die im literaturwissenschaftlichen Diskurs nicht beachteten Fragmente wurden zum Gegenstand der tiefgründigen Mikroanalyse von dem Debütroman und einem der letzten Romane des Schriftstellers, was die

Entwicklung des Modells von der schriftstellerischen Technik von Choromański möglich machte.

Schon in Choromańskis Debütroman *Biali bracia* (*Weißer Brüder*) (1930) wurde ein ganzes Labor von Formen und Themen wahrgenommen, das seinen Stempel allen Werken des Schriftstellers aufdrückte und für die Entwicklung von verschiedenen Romanformen von großer Bedeutung war: die von der Filmsprache inspirierte Erzählung (die von den ausländischen Forschern anhand des Werkes *Zazdrość i medycyna* (*Eifersucht und Medizin*) gründlich untersucht wurde); die sich auf die Musikkategorien, insbesondere auf den Rhythmus, beziehende Struktur des Textes (was in einer modifizierten Form in dem späteren Werk, *Kotły Beethovenowskie* (*Beethovens Pauken*) zum Ausdruck kam; asymmetrische oder irrationale Entwicklung der zwischenmenschlichen Beziehungen (die z. B.: in dem Werk *Głownictwo, moglitwa i praktykarze* mit der Atmosphäre der Abwartung und der Geheimnistuerei untermauert wurde); die Rolle der Landschaft (der Natur) und deren Zusammenhänge mit dem Schicksal der Helden (von der *Eifersucht und Medizin* zu *Rosa Kühn und grauen Scandalien*). Im besprochenen Text ist es auch wichtig, dass hier die Grenzen zwischen den einzelnen literarischen Gattungen, vor allem zwischen Lyrik und Prosa, schwinden. Realistische Romankonvention konnte nur dank dem Komplex der modernistischen Umbrüche im Bereich der Sprache und der Identität zerstört werden. Die Verwirklichung der avantgardistischen ästhetischen Idee wurde in folgenden Aspekten der hier besprochenen Prosawerke wahrgenommen: die Verbindung des Erzählers zum Autor, die Entwicklung der Wechselbeziehungen zwischen dem Erzähler und der Romanfigur, die Rolle der metanarrativen Aussagen, artspezifische und stilistische Differenzierung samt der Parodie der Sprachstile.

Was Choromańskis „spätere“ Romane angeht, sind sie durch den zeitgenössischen geschichtsliterarischen Prozess beeinflusst, der u. a. in der Verwicklung der damaligen Literatur in verschiedenerlei Verpflichtungen und in die Relationen zu den, in die literarischen Werke (durch Zensur oder Druck) eingreifenden Staatsinstitutionen zum Ausdruck kommt. Im Zusammenhang damit scheinen die 1976 posthum veröffentlichten *Memuary* (*Memoiren*) ein aktuelles und besonders wertvolles Dokument zu sein; das ist die Literatur des persönlichen Dokumentes, die nach Jerzy Smulski als ein Buch-Schlüssel betrachtet wurde. Zur Zeit der damals vorherrschenden kleinen Realismus griff Choromański in diesen Texten auf literarische, künstlerische, sittliche Tradition der Zwischenkriegszeit zurück. In der besprochenen Sammlung ist es das interessanteste, über die wichtigste Lebensperiode des Schriftstellers handelnde Fragment.

Die Entwicklung der Prosa von Choromański wurde in der Analyse des Erzählers und der Sprache von ausgewählten Werken gut veranschaulicht. Der Schriftsteller verzichtete allmählich auf die Erzählung in der dritten Person (*Biali bracia* (*Weißer Brüder*), *Zazdrość i medycyna* (*Eifersucht und Medizin*), *Skandal w Wesółych Bagniskach* (*Der Skandal in Wesole Bagniska*), *Szpital Czerwonego Krzy-*

za (*Rotekreuzhospital*) und *Dygresje na temat kaloszy* (*Digressionen über Gummistiefel*) zugunsten der persönlichen Erzählung (*Schodami w górę, schodami w dół* (*Die Treppe hinauf und hinunter*), *Słowacki wysp tropikalnych* (*Slowacki von tropischen Inseln*), *Kotły Beethovenowskie* (*Beethovens Pauken*), *Różowe krowy...* (*Rosa Kühe*), *Głównictwo...*, *Miłosny atlas anatomiczny* (*Der anatomische Liebesatlas*)). Schon in seinem Debütroman scheint er danach zu streben, das realistische und psychologische Modell der Prosa abzulehnen, indem er verschiedene Betrachtungsweise vertritt, sich nicht auf die Vorgänge, sondern auf Anzeichen konzentriert, die Folge der einzelnen Verhaltensweisen beschreibt und sich von dem Mechanismus der Verinnerlichung distanzieret.

Späte Romane von Choromański sind durch eine Mehrstimmigkeit gekennzeichnet; die Rolle und die Kenntnisse des Erzählers werden zerspaltet. Am Beispiel des Werkes *Rosa Kühe...* wurde gezeigt, auf welche Weise die Sprachschicht des Textes — durch Erweiterung des Wortschatzes des sprechenden Subjektes — zu einem Anspannungsraum zwischen dem Autor und dem Erzähler mit seiner eigenen Biografie wird. Der zwischen den Romanhelden platzierte Erzähler verliert seine privilegierte Erkenntnisperspektive und fängt an, zu zögern, zu vergessen — die Erzählung charakterisiert sich durch mehrere Retrospektiven und durch die Erschütterung der kausalkonsekutiven Struktur. Obwohl er in seinen späten Romanen die Realien der Zwischenkriegszeit schildert (*Schodami w górę, schodami w dół* (*Die Treppe hinauf und hinunter*), *W rzecz wstąpić* (*In die Sache hineingehen*), *Słowacki wysp tropikalnych* (*Slowacki von tropischen Inseln*), *Kotły Beethovenowskie* (*Beethovens Pauken*), *Różowe krowy* (*Rosa Kühe*) und *Miłosny atlas anatomiczny* (*Der anatomische Liebesatlas*)) bezieht Choromański seine Stellung zum Zustand der Nachkriegsliteratur. Choromański greift auf eine geschlossene (Geschichte) oder auf die für die populäre Kultur typische Konvention. Auf solche Weise distanzieret er sich von den, durch offizielle Ideologie geförderten „gesellschaftlichen Verpflichtungen“ der Literatur und greift ganz bewusst in die Mitte des literarischen Charakters ein.

Die Stellung des Erzählers ist hier also ein dynamisches Element. Der Schriftsteller verzichtet allmählich auf „objektivierte“ zugunsten der subjektiven Erzählung, die mit seiner Biografie und Identität belastet ist. In seinen späten Romanen erscheint Choromański als ein Ironiker, der zwar literarische Traditionen und Konventionen parodiert, doch er distanzieret sich — mittels Autoironie — von eigener Erzählung. Auf solche Weise betont er den „Erzählensmoment“ der Erzählung, steht mit dem Leser auf vertrautem Fuße, was ihm mehrere Möglichkeiten gibt — wie es die Forscher des Werkes *Eifersucht und Medizin* schon festgestellt haben — mit dem Leser ein gewisses Spiel zu spielen. In seinen nächsten Werken versucht er den Leser immer mehr zu überraschen, führt ernste Themen auf einen Scherz und die Literatur auf ein Spiel zurück. Seine späteren Werke sind immer mehr durch einen literarischen Charakter der Aussagen, der Konventionen und der Handlung gekennzeichnet.

Sowohl in dem Debütroman, wie auch in den Vorkriegswerken wird die Erzählung mit sparsamen und präzisen Mitteln geführt. In manchen Fragmenten des Werkes *Eifersucht und Medizin* wird eine gewisse Wendung zu anderen Poetiken und verschiedenen Methoden der Schilderung von der dargestellten Wirklichkeit beobachtet. Von realistischer Prosa wurde ein „transparenter“ Stil verlangt, und hier — angefangen von dem Debütroman — sieht man eine Entwicklung der ästhetischen Funktion der Aussage, welche eine autonome Struktur der Übermittlung hervorhebt. Es ist unter anderem dank einem lyrischen Mechanismus möglich, der die Wortlaut- und Sprachschicht der Aussage hervorhebt und dadurch eine rhythmische Struktur der Prosafragmente initiiert. In späteren Romanen hat man häufiger als in den ersten mit einem stilistischen Kontrast, mit einem Spiel mit der Sprache zu tun, das der Übermittlung von richtigen expressiven und semantischen Absichten dient. Choromański greift hier in einem höheren Maße auf Stilisierung: sowohl auf die Grotteske, wie auch auf die für die populäre Literatur charakteristische Formen (Spionage-, Kriminalroman). Seine späten Prosawerke sind viel mehr auf eine Erzählung gerichtet; ein Beispiel dafür ist der Erzähler-Plauder in dem Werk *Rosa Kúhe...* Mittels der Sprache (z. B.: die Anhäufung von Neologismen) wurde ein bewusster und ungezwungener Umgang mit verschiedenerelei literarischen Konventionen hervorgehoben. Das ist mit der Schilderungskrise, mit der „Romankrise“ verbunden, die durch die Suche nach anderen Ausdrucksmitteln bekämpft werden sollte. Choromański trennt sein eigenes Schaffen von der objektiven Wirklichkeit ab, indem er — sich der Autoironie bedienend — den literarischen Charakter der dargestellten Welt betont. Es kommt vor, dass der literarische Charakter oft überspitzt ist, was von dessen Herkömmlichkeit und Künstlichkeit zeugt. Diese Maßnahme war aber die einzige Methode, sich vor dem Druck der Außenwelt schützen zu können.

Die Erschütterung des Gleichgewichtes, der Ordnung und der Proportion — das war die wichtigste Idee der Werke von Choromański. Sie kommt schon in seinem Debütroman zum Vorschein und wird dann in späteren Romanen umgestaltet, in denen die Bewegung und der Rhythmus von Interaktionen und Geschehnissen für die Handlung von größter Bedeutung sind. Der unregelmäßige Verlauf der Geschehnisse ist für die Werke des Schriftstellers charakteristisch. Die Verletzung von Konventionen, der Rückkehr nach geschlossener Gattungstradition zur Zeit des verbreiteten Realismus, die Zerstörung des von dem Erzähler zurückgerufenen Romanmodells sind Elemente seiner schriftstellerischen Technik, die über geordnete Literaturgeschichte hinausgeht. In vorliegender Monografie wird jedoch der falsche Rhythmus von dem Verfasser als ein positives Charakteristikum, als ein künstlerisches und originelles Anknüpfen an traditionelle literarische Formen betrachtet. Die Unregelmäßigkeit erscheint noch im anderen Aspekt: die hier besprochenen Werke wurden von dem Publikum spontan empfangen und erregten sowohl in der Zwischen-

---

kriegszeit wie auch nach dem Krieg große Aufmerksamkeit. Die Literaturkritiker äußerten sich aber gar nicht über späte Werke des Schriftstellers und achteten nicht auf dieses Leserphänomen. Nach über dreißig Jahren nach Choro-
mańskis Tod kommt die ganze Komplexität der Kontexte in seinen Prosawer-
ken besser zum Vorschein; diese Werke haben unsere Kenntnisse über vergan-
genes Jahrhundert sehr bereichert und sind eine bunte Spur in polnischer Kul-
tur des 20. Jahrhunderts.

Postscriptum

18 listopada 2008 roku Rada Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego skierowała do recenzji rozprawę doktorską Macieja Chowanioka „*Nietrafiony rytm*”. Wybrane problemy prozy Michała Choromańskiego. Kilkanaście minut później dotarła do nas wiadomość o tragicznej śmierci Maćka w odległej Kirgizji, gdzie rozpoczął drugi rok pracy jako lektor języka polskiego w Biszkeku na tamtejszych uniwersytetach: Kirgiskim Uniwersytecie Narodowym oraz American University of Central Asia. W takich okolicznościach, wbrew absurdalnej ironii losu i do dzisiaj niedającej się zracjonalizować tragedii, jednogłośnie przegłosowano kontynuację procedury promocyjnej. Dysertacja doktorska Macieja Chowanioka została bardzo wysoko oceniona przez recenzentów: prof. dr. hab. Andrzeja Zawadę z Uniwersytetu Wrocławskiego i prof. dr. hab. Mariana Kisiela z Uniwersytetu Śląskiego, a jej publikacja jest nie tylko istotnym i oryginalnym dopełnieniem dotychczasowego stanu badań nad prozą Michała Choromańskiego, ale także — szczególnie dla mnie ważnym — utrwaleniem w zwartym wydawnictwie wybitnej umysłowości Maćka, śladu jego twórczej obecności. W doktoracie widać bowiem cechy, które charakteryzowały go jako człowieka i naukowca: erudycję, sumienność i dojrzałość badawczą, oryginalność i błyskotliwość myślenia, wysoką kulturę języka, dbałość o formę.

O tym, że był studentem niezwykłym, wiedziałam od samego początku naszej dziewięcioletniej znajomości. W tym czasie byłam przez 3 lata jego tutorem w ramach Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych, a później – promotorem doktoratu, którego historia zapisana jest na dyskach naszych komputerów ze względu na e-mailowy charakter współpracy w ostatniej fazie pracy Maćka nad rozprawą, pisaną w mało komfortowych warunkach azjatyckiej rzeczywistości. Ale każdy kolejny rok potwierdzał moje przekonanie wyrażone w opinii pisanej w 2000 roku, gdy po pierwszym roku studiów ubiegał się o ministerialne stypendium – że był studentem wybitnym, konsekwentnie rozwijającym swe różnorodne i wielokierunkowe naukowe zainteresowania, zawsze na najwyższym poziomie.

Maciej Jacek Chowaniok, syn Barbary i Józefa, urodził się 27 maja 1980 roku w Ustroniu. Tutaj ukończył szkołę podstawową i od 1989 na stałe związał się z Estradą Ludową „Czantoria”, gdzie realizował część swoich artystycznych uzdolnień. W roku 1999 ukończył Liceum Ogólnokształcące im. A. Osuchowskiego w Cieszynie i rozpoczął Międzywydziałowe Indywidualne Studia Humanistyczne na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, które ukończył uzyskując absolutorium z filozofii i broniąc w brawurowym stylu dwie prace magisterskie: socjologiczną, pisaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Marka S. Szczepańskiego, pt. *Corporate Social Responsibility (CSR) – paradygmat zrównoważonego rozwoju* i polonistyczną, pt. *Antropologiczna lektura literatury – zarys metodologiczny*, pisaną pod kierunkiem śp. prof. dr. hab. Ireneusza Opackiego. Dyplomy z wyróżnieniem nie oddają jednak w pełni charakteru studiów Maćka, które zresztą rychło z międzywydziałowych przeistoczyły się w międzyuczelniane, prowadzone przez niego nie tylko w kraju, ale i za granicą. Dużo więcej mówi o nich karta przebiegu studiów, dokumentująca nie tylko rzadko spotykaną nawet wśród, nietuzinko-

wych przecież, studentów MISH rozpiętość zainteresowań, lecz również jego zdolności, intelektualną klasę, energię, ambicję, fenomenalną chłonność umysłu, wysoki stopień znajomości języków obcych (niemiecki, angielski, rosyjski) i nieprzeciętne umiejętności organizacyjne. Znamienne jest, że przy tak różnorodnym wyborze uczelni, kierunków i przedmiotów Maciek — nazywany przez rówieśników „megamózgiem” i „ikoną śląskiego MISH” — permanentnie osiągał najwyższe wyniki w nauce, za co został czterokrotnie uhonorowany stypendium Ministra Edukacji Narodowej, stypendium marszałkowskim dla szczególnie uzdolnionych studentów województwa śląskiego, a w 2004 roku został laureatem uczelnianego i regionalnego szczybla konkursu Primus inter Pares.

Oprócz bowiem realizacji czasochłonnego programu studiów polonistycznych, socjologicznych i filozoficznych Maciej studiował na Uniwersytecie Śląskim kulturoznawstwo, bloki wybranych przedmiotów z psychologii, politologii i teologii. W Akademii Muzycznej im. K. Szymanowskiego w Katowicach — polski folklor muzyczny; w Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego w Katowicach — międzynarodową politykę społeczną i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Na Uniwersytecie Jagiellońskim uczestniczył przez semestr w polonistycznych zajęciach z literatury współczesnej, a na Wydziale Stosunków Międzynarodowych i Politycznych w Instytucie Europeistyki zgłębiał problemy wielokulturowej Europy. Na Uniwersytecie Wrocławskim brał udział w specjalistycznym seminarium na temat transformacji krajów postkomunistycznych. W Akademii Teatralnej im. A. Zelwerowicza w Warszawie studiował antropologię kulturową, a na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego — w ramach orientalistyki i stosunków międzykulturowych — filozofię arabsko-muzułmańską, etykę muzulmańską, podstawowe wiadomości o islamie i psychologię kulturową. W Uniwersytecie Warszawskim na Wydziałach:

Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji, Filozofii i Socjologii, Historycznym, Psychologii oraz Polonistyki poszerzał swą wiedzę między innymi na zajęciach i wykładach z patologii społecznych z elementami kryminologii, genetycznych i ewolucyjnych koncepcji kultury i natury ludzkiej, socjologicznych i aksjologicznych aspektów spontanicznych kultur młodzieżowych, teorii i praktyki negocjacji, naznaczania tożsamości i teorii queer, powszechnej historii sztuki nowoczesnej, antropologii widowisk, podstaw estetyki klasycznej, mistyki i scholastyki, współczesnego zastosowania estetyki. Brał udział w seminarium badawczym Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych & Ośrodka Badań nad Tradycją Antyczną w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego prowadzonym przez prof. dr. hab. Jerzego Bartmińskiego oraz został zaproszony w 2003 roku do uczestnictwa w seminarium OBTA UW & Akademii Artes Liberales & Katedry Erasma z Rotterdamu UW: Artes Liberales Seminars — The Humanities at the Turn of The Millenium — Retrospection and Perspectives: „Co złego stało się z filarami naszej cywilizacji i dziedzictwem Oświecenia” — prof. Leszka Kołakowskiego z Oxford University. Uczestnictwo w tym seminarium obok ministerialnych i marszałkowskich stypendiów oraz stypendium DAAD — Hochschulsommerkursstipendium (letni kurs języka niemieckiego i kultury) w Philipps Universität w Marburgu w 2002 roku, gdzie znowu uzyskał najwyższe oceny, traktowane były przez Maćka jako szczególne wyróżnienie, odnotowane w jego podaniu o przyjęcie na studia doktoranckie, które rozpoczął w 2003 roku, wiążąc się zawodowo z Zakładem Literatury Współczesnej Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego, a później także ze Szkołą Języka i Kultury Polskiej.

To jednak nie wyczerpuje jeszcze listy jego naukowych poszukiwań. Uzupełnieniem studiów krajowych Maćka

były — jak wcześniej wspomniałam — studia poza granicami kraju, które organizował sobie przede wszystkim w miesiącach wakacyjnych. Wówczas nie tylko uzupełniał i poszerzał pola swych badawczych eksploracji literaturoznawczych, socjologicznych i kulturoznawczych, ale także wyznaczał sobie zupełnie nowe — językoznawcze i metodyczno-dydaktyczne. W Indiach (Indian Institute of Management w Bangalore, 2004) studiował między innymi ekologię industrialną i etykę w biznesie oraz realizował swój indywidualny projekt badawczy związany z CSR (paradygmatem zrównoważonego rozwoju). Na Łotwie (Riga Technical University, w ramach International Summer School 2004) — dziedzictwo architektoniczne w fazie rozwoju i publiczną przestrzeń miejską; w Austrii (Universität Wien, Wiener Internationale Hochschulkurse — Sommer 2004) — pieśni Schuberta i literaturę austriacką po 1945 roku; w Niemczech na Europejskim Uniwersytecie Viadrina we Frankfurcie nad Odrą — problemy socjologii miasta; w Halle na Martin-Luther-Universität Halle—Wittenberg (Socrates/Erasmus Stipendium — Sommersemester 2005) zaliczył blok zajęć językowych na germanistyce, anglistyce i orientalistyce, a na Universität Trier w Trewirze (Hochschul-sommerkursstipendium 2005, Internationaler Ferienkurs „Deutschland in Europa“: Wirtschaft, Politik und Kultur im Kontakt) oprócz lektoratów i zajęć z literatury niemieckiej zaliczył seminaria dotyczące metodyki i dydaktyki języka niemieckiego jako obcego. Przedłużeniem kulturoznawczych i dydaktycznych zainteresowań stało się ukończenie przez Maćka w 2007 roku podyplomowej Szkoły Języka i Kultury Polskiej UŚ i uzyskanie specjalizacji w nauczaniu języka polskiego jako obcego.

Ale nawet tak intensywna nauka, studia i praca badawcza, częste podróże do polskich, europejskich, azjatyckich uniwersytetów i bibliotek, działalność w kołach naukowych — folkloroznawców i teorii literatury (nb. otrzymał wyróżnienie w konkursie na pracę naukową Między-

narodowego Seminarium Kół Naukowych w Olsztynie w 2004 roku), aktywny udział w około dwudziestu krajowych i międzynarodowych konferencjach, pisanie prac rocznych, artykułów, dwóch magisteriów, nie wypełniały mu całego czasu. W latach 2000–2004 kierował pracą Studenckiego Koła Naukowego „Mosty” – Międzywydziałowego Stowarzyszenia Dziennikarzy przy Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego, samodzielnie stworzył jego stronę internetową i organizował liczne spotkania naukowe. Kierował założoną przez siebie Sekcją Antropologiczną Koła, publikując efekty jej pracy w redagowanych przez siebie zeszytach naukowych „Mosty: antropologia-medioznawstwo”. Brał udział w antropologicznych ekspedycjach badawczych „Mongolia – Chiny 2000” oraz „Wietnam 2003”, którą współorganizował jako członek Międzywydziałowego Koła Naukowego „Daleki Wschód” przy Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, a relacje ze swych wypraw publikował w „Gazecie Uniwersyteckiej”. Innym z płońów tych podróży naukowych Macieja były fotografie i pamiątki prezentowane później między innymi w katowickiej galerii „Undurraga” i na trwającej prawie 2 lata autorskiej wystawie w Muzeum Kuźnictwa i Hutnictwa w Ustroniu.

Równolegle działał w Estradzie Ludowej oraz Stowarzyszeniu Miłośników Kultury Ludowej „Czantoria”, współpracował z „Gazetą Ustrońską” i z redakcją „Kalendarza Ustrońskiego”, a także zajmował się pracą artystyczną i organizacyjną w Studenckim Zespole Pieśni i Tańca „Katowice” Uniwersytetu Śląskiego oraz współpracował ze Studenckim Studium Radiowym „Egida” i internetowym miesięcznikiem społeczności akademickiej Uniwersytetu Śląskiego „Pre-teXt”.

Działalność naukowa i artystyczna nie kolidowała przy tym z jego pracą społeczną. W rodzinnym Ustroniu powołał Centrum Odpowiedzialności Społecznej, którego sta-

tutowymi celami uczynił to, czym kierował się przez całe swoje niedługie życie: promocję modelu społeczeństwa odpowiedzialnego, dialogu i partnerstwa, poszanowania Innego, wrażliwości kulturowej i szacunku dla miejsca. Bo taki właśnie był Maciek: dobry, mądry, zawsze uśmiechnięty, spokojny, życzliwy, zrównoważony, o ujmującej kulturze osobistej, niezależny intelektualnie. Wyjątkowy. Niezwykły. Niezastąpiony. Niezapomniany.

Barbara Gutkowska

Wykaz publikacji Macieja Chowanioka

Prace filozoficzne

Bauman — Foucault — Rorty: nowoczesna i ponowoczesna technologia władzy. W: *Szkie o państwie i polityce.* T. 5. Katowice 2003.

Ponowoczesne ujęcie świata i człowieka w filozofii Baumana i Rorty'ego. W: *Posiada filozoficzna. Materiały I Ogólnopolskiego Forum Filozoficznego.* Kraków 2003.

Świat i człowiek ponowoczesny — odpowiedź filozofii. Myśl Baumana i Rorty'ego. „Modus” 2004, nr 5.

Prace polonistyczne

Miasto — nowa przestrzeń nowego folkloru. W: *XXX Ogólnopolskie Seminarium Kół Naukowych, 10—11 maja 2001 roku.* Olsztyn 2001.

Miasto — przestrzeń nowego folkloru. „Pisma Humanistyczne” 2001, z. 3.

Śmiech jako przedmiot badań nauk o języku i literaturze. W: *XXXI Międzynarodowe Seminarium Kół Naukowych, 10—11 maja 2002 roku.* Olsztyn 2002.

..., Kucytowska E.: *Humanizm – materializm: kształtowanie się postaw dresiarzy w świetle psychologii ekonomicznej.* W: *XXXII Międzynarodowe Seminarium Kół Naukowych 9—10 maja 2003 roku.* Olsztyn 2003.

Nowe horyzonty metodologiczne: antropologia literatury. W: *Metateoretyczne problemy literaturoznawcze. Wiedza o literaturze z punktu widzenia obserwatora.* Red. B. Balicki, D. Lewiński, B. Ryż, E. Szczerbuk. Wrocław 2005.

- Michał Choromański twórcą obszaru słowiańskiego (wybrane zagadnienia języka i tematyki). V: *Slavica Iuvenum*. VII. międzynarodni studentska konference. Ostrava 2006, s. 161—165.
- Kresy Choromańskiego, czyli zaprzeczenie „wsobności”. W: *Kresy — dekonstrukcja*. Red. K. Trybuś, J. Kałużny, R. Okulicz-Kozaryn. Poznań 2007.
- „Memuary” Choromańskiego: pomiędzy biografią a autobiografią. W: *Literatura i ja. Postacie autobiografizmu w literaturze polskiej XX i XXI wieku*. Red. B. Gutkowska, J. Gałuszka. Katowice 2007.
- Modernistyczny autoportret? Wokół „Memuarów” Michała Choromańskiego. V: *Slavica Iuvenum*. VIII. międzynarodni studentska konference. Ostrava 2007.
- Szczegół – uśmiech – podmiot w twórczości Jana Twardowskiego. W: *Wokół twórczości ks. Jana Twardowskiego*. Red. A. Sulikowski. Szczecin 2007, s. 103—114.
- „Znaki w ciemności”. Z zagadnień recepcji twórczości poetyckiej Czesława Miłosza w RFN do 1989 roku. W: *Literatura polska w świecie. Zagadnienia recepcji i odbioru*. Red. R. Cudał. Katowice 2006; wyd. 2 — 2009.
- Znawcy o nieznanym — wokół zagranicznej lektury prozy Michała Choromańskiego. W: *Literatura polska w świecie*. T. 2: W kręgu znawców. Red. R. Cudał. Katowice 2007.
- Scandalie, blocko i wodewilice — neologizmy w prozie Michała Choromańskiego (na przykładzie powieści „Różowe krowy i szare scandalie”). „Żarczyśy Westnik”. „Kultura w języku i literaturze — język i literatura w kulturze”. Materiały międzynarodni konference, poswijaszczonj 1145-letiju sławianskoj pismienności. Biszkek 2008.

Prace socjologiczne

- Przemoc retoryki. Próba analizy dyskursu demonstracji feministycznej. W: *Szkice o państwie i polityce*. T. 4. Katowice 2001.
- Nowoczesne i ponowoczesne przeobrażenia kultury. W: *Etnosocjalnyje i konfessionalnyje processy w sowriemiennom obszczestwie. Materiały międzynarodni naučnoj konferencej. Grodnienskoj gosudarstwiennoj uniwiersitet*. Grodno 2003.
- Tożsamość jako gra (w warunkach ponowoczesnych). W: „Zeszyty Naukowe Międzywydziałowego Stowarzyszenia Dziennikarzy »Mosty«”. MOSTY. *Antropologia — Medioznawstwo*. Nr 1. Red. ..., M. Kaczmarczyk. Katowice 2003.
- Společne uwarunkowania procesu kształtowania się męskiej tożsamości heteroseksualnej w USA w pierwszej połowie XX wieku. W: *Płeć w literaturze*

i filmie XX wieku. Materiały studenckiej konferencji naukowej — Łódź, 13—15 maja 2002 roku. Red. M. Woźniak-Łabieniec, T. Cieślak. Łódź 2005.

- Book reviews/ by: N. Cavaşin, ..., J. Harrison, P. Vigneswara Iivarasan, C. Irazábal, F. Pastore. [The article reviews several books related to regional studies including *Key Concepts in Urban Studies*, by Mark Gottdiener and Leslie Budd: *The English Question*, edited by Robert Hazell and *The New Governance of the English Regions* by Mark Sandford. „Regional Studies” 2006, Vol. 40, Issue 7, s. 801—809.
- ...: *Beyond Metropolis. The Planning and Governance of Asia’s Mega-urban Regions*. ([Rec.] *Regional Actors and Regional Contexts of Action: The Case of Upper Silesia and Lower Lusatia*. Eds. M.S. Szczepański, M. Thomas. Brandenburg 2004, 310 s.). „Regional Studies” 2008, Vol. 42, Issue 10, s. 1403—1404.

Publikacje różne

- Wspólnota przygodna, ale solidarna*. „Gazeta Uniwersytecka” 2003, nr 3.
- Wspólnota przygodna, ale solidarna* [przemówienie w imieniu stypendystów na uroczystości wręczenia stypendiów MENiS w Uniwersytecie Śląskim]. „Gazeta Uniwersytecka” 2003, nr 6 (106).
- Artystyczne partnerstwo*. „Gazeta Ustrońska” 2003, nr 5 (596).
- Doświadczenie Azji*. „Pre-teXt. Internetowy miesięcznik społeczności akademickiej Uniwersytetu Śląskiego” 2004, nr 2. Dostępne w Internecie: <http://www.pretext.us.edu.pl/nnw2.htm> [data dostępu: 15 IV 2009].
- Wieczór argentyński w Uniwersytecie Śląskim*. „Gazeta Uniwersytecka” 2006, nr 6 (136).
- Granica jako wyzwanie duchowe i intelektualne*. „Gazeta Uniwersytecka” 2006, nr 9 (139).
- Mundial 2006 w Berlinie: o wolontariacie, kibicach i pięknie futbolu*. „Kalendarz Ustroński” 2007.
- Biurokracja i potrzeba partnerstwa*. „Gazeta Uniwersytecka” 2008, nr 9 (159).

Opracowała Barbara Gutkowska

Redaktor: Katarzyna Więckowska
Projektant okładki: Emilia Posyłek
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Korektor: Barbara Jagoda

Copyright © 2010 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-1909-4

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-2346-6

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 14,25. Ark. wyd. 13,5. Papier offset.
kl. III, 90 g Cena 20 zł

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego

Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego

Druk i oprawa: EXPOŁ, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

„Nietrafiony rytm”. Wybrane problemy twórczości prozatorskiej Michała Choromańskiego, rozprawa doktorska magistra Macieja Chowanioka, to – w pierwszym rzędzie – bardzo interesująca lektura, recenzent czuje się więc zobowiązany, aby o tym nie tak znowu powszechnym walorze prac naukowych wspomnieć na wstępie. Wszechstronna erudycja autora, metodologiczna dyscyplina i rzetelność w referowaniu źródeł nie tłumią precyzji narracji oraz oryginalności wyводу. Uznać te właściwości należy za zasadniczy walor rozprawy, nie mniej istotny niż zawarte w niej analizy i ustalenia. [...]

Nie waham się powiedzieć, iż ta analityczna część rozprawy może być określona jako nowatorska, w swej precyzji badawczej konsekwentna i – w efekcie – odkrywczą. Rozdział pt. *Zywiol rytmu: o debiutanckiej powieści Michała Choromańskiego* jest znakomitym przykładem samodzielności badawczej, świetnego warsztatu literaturoznawczego oraz, jako wyniku tych walorów, nowego odczytania, zasadniczo rewidującego wcześniejsze sądy. [...]

Rozprawa doktorska Macieja Chowanioka jest cennym osiągnięciem badawczym. Wypełnia dotkliwą lukę, którą tworzy niepełny i uproszczony wizerunek twórczości Michała Choromańskiego.

Z recenzji wydawniczej
prof. zw. dr. hab. Andrzeja Zawady